

SOSYAL ÇALIŞMADA ÇAĞDAŞ ELEŞTİREL PERSPEKTİFLER

Emrah AKBAŞ
Ankara, 2014, SABEV Yayınları
Birinci Basım, 126 s. ISBN: 978-9944-705-35-6

Değerlendiren: Bekir GÜZEL¹

Atf Bilgisi: GÜZEL, B. (2020). “Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler”, İMGELEM, 4 (6): 265-271.

Citation Information: GÜZEL, B. (2020). “Contemporary Critical Perspectives on Social Work”, İMGELEM, 4 (6): 265-271.

Başvuru / Received: 14 Haziran/June 2020.

Kabul / Accepted: 10 Temmuz/July 2020.

Türk yükseköğretimi için son yılların “McDonalddlaştırılan²” sosyal bilim alanlarından biri olan sosyal hizmetin³ hem bir disiplin hem de bir meslek olarak tanımlanmasında “social work” adının Türkçeye nasıl çevrileceği tartışmalarının devam ettiği bir dönemde yayına çıkan *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler* adlı kitap, kendi içinde haklı bir başkaldırıyı ortaya koymaktadır. Bu tartışmaların ortasında yayınladığı kitabında “sosyal çalışma” adını kullanarak yerini belli eden Emrah Akbaş, bu konuda kendi gibi düşünenlerin referans olarak gösterebilecekleri bir kitapla Türkiye’deki sosyal çalışma literatürüne katkıda bulunmaktadır. Akbaş’ın kitabını ilk okuduğunuzda aklınıza 1993 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan Toni Morrison’un “*Eğer gerçekten okumak istediğiniz bir kitap varsa ve henüz yazılmamışsa, o zaman o kitabı siz yazmalısınız.*”⁴ sözü gelebilir. Akbaş da sanki bu sözden hareketle kaleme almış kitabını. O güne kadar sosyal çalışma disiplinde hiç yazılmamış, belki de ulu orta yerde hiçbir zaman konuşulmamış konulara değinen bu kitap sizi derinden sarsabilir!

Kitap “*Bir disiplinin varlığını sürdürebilmesi, gelişebilmesi ve son tahlilde meşruiyetini koruyabilmesi için can suyu kabilinden ihtiyaç duyulan şey eleştiridir. Eleştiriden yoksun ve*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, bekir.guzel@erdogan.edu.tr, bekirguzell@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0795-0768

² Bu kavram ilk olarak 1993 yılında George Ritzer tarafından modern toplumda meydana gelen sosyolojik bir fenomeni tanımlamak için kullanılmıştır. Ritzer bu kavramla toplumun fast food zincirlerinde bulunan özelliklerin aynısına sahip olacak şekilde uyarlandığında McDonalddlaştırılmış olacağı fikrini savunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonalddlaştırılması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bu kavram ilk defa Donna Dustin tarafından yayınlanan *McDonalddization of Social Work* (2007) adlı kitap ile sosyal hizmet alanına uyarlanmıştır.

³ Çalışmanın devamında kitabın yazarının tercihi nedeniyle sosyal hizmet yerine “sosyal çalışma” ifadesi kullanılacaktır.

⁴ https://www.brainyquote.com/quotes/toni_morrison_161280

hatta eleştiriye düşman bir disiplin kaçınılamaz olarak bilimsellikten uzaklaşacak ve sınırlarını muhkemleştirmek gayesiyle taassubun şehvetine kapılarak dogmalar yaratacak ve küçük gettosunda narsistik bir alınganlığa mahkûm olacaktır.” (s. 1) sözleriyle başlamaktadır. Bu sözler kitabın nasıl bir bakış açısıyla yazıldığıının ve hangi yönde ilerleneceğinin anlaşılabilmesi açısından çok önemlidir. Akbaş, içindekiler kısmında net bir bölümlenme yapmamış olsa da kitabın giriş bölümü dışında kalan (1) Sosyal Çalışma ve Sosyal Teori, (2) Post-modern Eleştiri, (3) Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma ve (4) Tinsel Sosyal Çalışma şeklinde ele alabileceğimiz, her biri kıymetli ve ezber bozucu, dört ana bölümden oluştuğunu görebiliriz.

Giriş bölümünde öncelikle sosyal çalışma disiplininin ve mesleğinin merkezinde yer alan “sosyal” kelimesinin doğuşuyla ilgili düşüncelerine yer veren Akbaş, sosyal olan ile siyasal olanı Foucault’nun “davranış yönetimi” kavramsallaştırması üzerinden ele alarak değerlendirmektedir (s. 7). Giriş bölümünün devamında, pozitivist itirazlar alt başlığı altında, sosyal çalışmada eleştirel geleneğin yerleşim evleri hareketiyle doğduğunu ileri sürmenin bir hayli iyimser bir düşünce (s. 10) olacağını ifade ederek Türkiye’deki sosyal çalışma akademisyenleri için yeni bir tartışmanın kapısını aralamaktadır. Takip eden sayfalarda sosyal çalışmada eleştirel geleneğin doğuşunu 20. yüzyılda gerçekleşen olaylarla ilişkilendirerek açıklamaktadır (s. 13). Bu açıklamalardan hareketle sosyal çalışmadaki eleştirel perspektifleri yukarıda ifade edilen postmodern eleştiri, baskı karşıtı sosyal çalışma ve tinsel sosyal çalışma başlıkları altında detaylandırmaktadır.

Akbaş, birinci bölüme sosyal çalışma alanına girmeye karar verdiği ilk günden beri kendisini düşündüren iki noktaya dikkat çekerek başlamaktadır. Bu noktalardan ilki, alanda “sosyal çalışma kuramı” derslerine verilen büyük öneme rağmen alandaki “kuram yoksunluğu”; diğeri ise lisans bitirme tezinden itibaren hazırlanan tezlerde öğrencilere bir “kurama yaslanma zorunluluğu” hissettirilmesidir (s. 19-20). Sözlerine “*dikkatimi çeken bir başka hazin durum ise sosyal çalışma müfredatında teorinin neredeyse dogmalaştırılmış olmasıydı*” (s. 20) diyerek devam eden Akbaş adeta “kralın çıplak olduğunu” itiraf etmektedir. Sosyal çalışma bilgi, beceri ve değer temelinde inşa edilmiş bir meslek olarak uygulamada bilgi temelini destekleyecek çok farklı kuramsal bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra bu bilgileri de kendi disiplinine ait bilgilerle harmanlayarak beceri temelinden hareketle uygulamaya aktarmaktadır. Sosyal çalışmada bu durum kuram ile tekniğin yani uygulamanın birleştirilmesi anlamına gelen “praksis” kavramsallaştırması üzerinden açıklanmaktadır. Akbaş’a göre sosyal çalışma uygulaması farklı disiplinler tarafından üretilen pek çok “büyük kuram” (s. 28) tarafından

şekillendirilmektedir. Fakat burada esas olan modernist ve pozitivist bir disiplin olarak ortaya çıkan sosyal çalışmanın kendine özgü kuramlarını geliştirmesi ve kullanmasıdır. Evet, bu konuda sosyal çalışmaya ait olduğu iddia edilen sistem kuramı ve ekosistem perspektifi gibi yaklaşımlardan bahsedilebilir; ancak derinlemesine bir inceleme yapıldığında bu yaklaşımların da farklı disiplinlerden üretilen kuramsal bilgilerin izlerini taşıdığı görülmektedir. Akbaş'a göre uygulamalı bir disiplin olan sosyal çalışma kuramı üretme sürecinde sosyal teori ile olan ilişkisini gözden geçirmeli ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kendine özgü kurumsal yapılar oluşturmaktadır (s. 31-32).

Modernizm geleneğinin bir ürünü olan geleneksel (ortodoks) sosyal çalışmanın yerini bugün çağdaş sosyal çalışma tartışmaları ve uygulamaları almıştır. Akbaş'a göre çağdaş sosyal çalışmayı ve geleneksel sosyal çalışmanın geçirdiği değişimi anlayabilmek için öncelikle postmodern olanın doğasını incelemek gerekmektedir (s. 40). Kitapta bu haliyle başlayan incelemenin sayfalar ilerledikçe postmodern bir eleştiriye dönüştüğü ve *Frankfurt Okulu* düşünürlerine referanslarla bir Aydınlanma ve modernizm eleştirisi halini aldığı görülmektedir. Akbaş, bu bölümün en çarpıcı ve ezber bozan eleştirilerini Foucault'un ruh kompleksi, iktidar, kimlik ve öznellik gibi kült kavramları üzerinden gerçekleştirmektedir (s. 49-55). En nihayetinde tabulaştırmaya, kutsallaştırmaya ve dogmalaştırmaya karşı olan postmodern bakış açısıyla gerçekleştirdiği modernizm, pozitivism ve geleneksel sosyal çalışma eleştirisini postmodernizmin de eleştirisini gerçekleştirerek taçlandırmaktadır (s. 62). Akbaş postmodernizm eleştirilerine "büyük anlatılara topyekûn reddiye düzen post-modernizmin neo-liberalizm, adem-i merkezîyetçilik, piyasalaşma ve yönetsellik gibi "anlatılar" karşısındaki suskunluğuna ne demeli?" (s. 62) sorusuyla başlamaktadır. Ardından postmodernizm ile birlikte geniş çaplı adaletsizliklerin ve bu adaletsizliklere dair yapısal analizlerin bir kenara bırakıldığını ve böylece salt kimlik siyasetinin izlenir olduğunu eleştirerek bu bölümü sonlandırmaktadır (s. 63-65).

Üçüncü bölümü Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma başlığı altında ele alan Akbaş, aslında 21. yüzyılın *Göçler Çağında*⁵ sosyal çalışma uygulamaları için fonksiyonel olabilecek bir uygulama çerçevesinden bahsetmektedir. Baskı karşıtı uygulama yapısal faktörleri ve toplumsal sorunları göz ardı ederek bireyi Freudyen miras üzerinden patolojik olarak ele alan

⁵ Bu tanımlama ilk olarak Stephen Castles ve Mark J. Miller tarafından kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

geleneksel sosyal çalışma uygulamalarına tepki olarak 1970’li yıllardan itibaren gelişen bir uygulamadır. Sosyal çalışma disiplininde baskı karşıtı uygulama ile ilgili olarak ilk kapsamlı ve sistematik çalışma, 2002 yılında Lena Dominelli tarafından yayınlanan *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*⁶ adlı kitapla olmuştur. Dominelli’ye göre insanlar arasındaki sosyal hiyerarşilerin olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan baskı karşıtı uygulamanın temel amacı; müracaatçıların sosyal statülerine bakılmaksızın haklarının tesis edilmesi, korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (s. 68). İngilizce literatürdeki “anti-oppressive social work” ifadesine karşılık olarak kullanılan “baskı karşıtı sosyal çalışma” ifadesi Türkçe literatürde ilk defa Akbaş ve Reyhan Atasü Topcuoğlu tarafından önerilmiştir (s. 68). Akbaş bu bölümde öncelikle baskı karşıtı uygulamayı doğuran süreçten bahsetmekte ve “radikal sosyal çalışma”nın ortaya çıkış sürecini ele almaktadır. Akbaş’a göre baskı karşıtı uygulamanın temeli radikal sosyal çalışmanın ortaya çıkışına dayanmaktadır. Burada özellikle Roy Bailey ve Mike Brake’in editörlüğünde çıkan *Radical Social Work*⁷ adlı kitabın hem sosyal çalışma uygulamasında hem de eğitiminde devrimsel bir etki yaptığını dikkat çekmektedir (s. 71). Ona göre; baskı karşıtı uygulama, ırkçılık karşıtı uygulama, ayrımcılık karşıtı uygulama ve çokkültürcü uygulama gibi eleştirel pek çok yaklaşım farklı açılardan radikal sosyal çalışmanın mirasını sürdürme iddiasındadır (s. 71). Akbaş, baskı karşıtı sosyal çalışma ile radikal sosyal çalışma arasındaki ilişkiyi her iki yaklaşımın da sınıf çatışmasını, toplumsal hiyerarşiyi, gelir adaletsizliğini, eşitsizliği ve yoksulluğu uygulamalarının merkezine koymasıyla kurmaktadır (s. 73). Bu ilişkiselliği sosyal çalışma eğitimi üzerinden değerlendiren Akbaş, Türkiye’deki sosyal çalışma eğitimi müfredatında neredeyse hiçbir sınıfsal ve kimliksel içeriğin olmadığını iddia ederek eleştirmektedir (s. 86). Oysaki Türkiye’nin toplumsal yapısı düşünüldüğünde sınıfsal (işverenler, işçiler, prekaryalar, yoksullar) ve kimliksel (Kürtler, Aleviler, Suriyeliler, Nusayriler) unsurların sosyal çalışma disiplininin ve mesleğinin merkezinde olması beklenmektedir. Ona göre Türkiye’deki sokak çocukları veya atık madde toplayan çocuklar sorununun Kürt meselesinden ayrı olarak ele alınması devekuşu gibi kafayı toprağa gömmekten başka bir şey değildir (s. 86).

Akbaş, sosyal çalışma ile sosyal teori arasındaki ilişkiyi irdeleyerek başladığı bu kitabın son bölümünde Türkiye’deki sosyal çalışma disiplini ve/veya mesleği açısından oldukça yeni ve tartışmalı bir konu olan tinsellik ve tinsel sosyal çalışma konusunu ele almaktadır. Kitaptaki

⁶ *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma Kuram ve Uygulaması*

⁷ *Radikal Sosyal Çalışma*

tinsel sosyal çalışma ifadesi İngilizce literatürdeki “spiritual social work” tanımlamasına karşılık olarak kullanılmaktadır. Türkiye’deki sosyal çalışma literatüründe bu tanımlamaya karşılık olarak genellikle “manevi sosyal çalışma” kavramının tercih edildiği görülmektedir. Fakat Akbaş bu çalışmasında “manevi” kavramı yerine “tinsel” kavramını tercih ederek bu konuda da yerini belli etmektedir. Ona göre pozitivistizmin son kalelerinden biri olan sosyal çalışmanın maddeci yönü ve insan görüşü tinsel sosyal çalışmanın zorunlu olarak dinsel olduğu kanısına sahiptir. Ne var ki bu gerçeği yansıtmamaktadır. Tinsellik elbette ki dinselliği içermektedir; fakat dinsel olmayan bir tinsellik de söz konusudur (s. 99-100). Yazar bu düşünceleriyle Türkiye’deki sosyal çalışma disiplini ve mesleği için yeni bir tartışmanın daha kapısını aralamaktadır.

Sosyal çalışma, profesyonel bir meslek olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde kapitalist sistemin oluşturduğu koşullar içinde ortaya çıkmış olsa da sosyal çalışmaya ait uygulamaların binlerce yıldır gerçekleştirildiği bilinmektedir. Nitekim İlk Çağ’dan Yakın Çağ’a kadar geçen sürede yaşlılara, engellilere, hastalara, yoksullara, çocuklara, askerlere ve yakınlarına yönelik sunulan çeşitli yardımların Paganizm, Şamanizm, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi farklı mitler ve dinler içinde temellendiğini görmekteyiz. Özellikle sosyal çalışma mesleğinin ortaya çıktığı Batı toplumunda kiliselerin sosyal çalışma uygulamalarındaki etkinliği uzun yıllar devam etmiştir.⁸ Buna rağmen sosyal çalışmanın ortaya çıkışından itibaren modernizm ve pozitivistizm etkisiyle seküler bir çizgiye yöneldiği ve uzun yıllar boyunca bu çizgide ilerlediği görülmektedir. Bugün gelinen noktada sosyal çalışma, 21. yüzyılın postmodern yapısı içinde bu çizginin dışına çıkma çabaları gösterse de sosyal çalışmanın ortodoks izlerini takip edenler tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Akbaş bu çabaların sosyal çalışmanın ruh kökleriyle bağını kopartarak gerçekleştirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Ona göre tinsel sosyal çalışma, sosyal çalışmacılara yitirilen bu ruh kökleriyle iletişimi sağlayacak uygulama çerçevesini sunmaktadır (s. 104). Tinsel sosyal çalışmaya göre yitirilen ruh köklerinde yer alan duygu Schopenhauer’dan⁹ temellenen bireysel ve göreceli “merhamet” duygusudur ki bu duygu aslında Levinas’ta “ötekine karşı sorumluluk” olarak karşımıza çıkan, sosyal çalışmanın “empati” olarak ele aldığı evrensel ve pozitivist bir kavramdır (s. 104). Buraya kadar değinilen ifade ve eleştirilerle çağdaş eleştirel perspektiflerden biri olarak ele alınan tinsel sosyal çalışma

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Kongar, E. (2007). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. (Tıpkıbasım). Ankara: SABEV Yayınları.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Schopenhauer, A. (2009). *Merhamet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

etrafında şekillenen son bölüm; bağlılık, hayırseverlik, kendine dönüş ve yerel bilgi ile ilgili düşünce ve tartışmalarla son bulmaktadır (s. 105-120).

Sosyal çalışma disiplini ve mesleğini eleştirel bir perspektifle değerlendirmek ve yeni tartışma konuları/kapıları açmak amacıyla kaleme alınan kitapta işlenen konular; sosyal çalışmanın ortaya çıkışından bugüne kadar geçen sürede uğradığı değişimleri, dönüşümleri ve sağladığı ilerlemeyi çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Öncelikle postmodern bir eleştiri anlayışı benimseyerek geleneksel sosyal çalışmayı irdeleyen yazar, postmodern eleştiri başlığı altında postmodernizmi de eleştiriye tabi tutarak objektifliğini ortaya koymaktadır. Böylece okura karşı sorumluluğunu da yerine getirmektedir. Sosyal çalışmaya yönelik sosyal teori ile olan ilişkisinde; pozitivism, modernizm ve iktidar ile olan bağlantılarında; tinsellik (maneviyat) ile arasına koyduğu mesafede son derece haklı, tutarlı ve mantıklı eleştiriler dile getirmektedir. Bu eleştirilerini de Foucault, Deleuze, Bourdieu, Wallerstein, Bauman, Bakhtin gibi önemli düşünürlerin görüşleri ve Dominelli, Payne, Fook, Canda, Healy gibi sosyal çalışma alanındaki önemli akademisyenlerin düşünceleri ile temellendirmektedir. Kitapta ele alınan konuların pek çoğunda sosyal çalışma disiplinine ve mesleğine hâkim olan pozitivist paradigmaya dair tüm tasavvurlar tersyüz edilerek parçalanmakta; gerek disiplinin gerekse mesleğin ilerlemesi için üzerine düşünülmesi ve tartışılması gereken yeni sayfalar açılmaktadır.

Yazarın değindiği konuları kısa, net ve açık cümlelerle akıcı bir şekilde ele alması; temel bazı bilgiler gerektiren ve alt okumalarla anlaşılması kolaylaşacak olan kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Kendi içinde çok önemli ve ciddi konulara değinen ve görece “ileri okuma” listeleri içinde yer alması gereken kitap, yukarıda da değinildiği üzere pek çok konuda henüz söylenmemişi dile getirdiği ve yeni sayfalar açtığı için başlangıç mahiyetinde sayılabilecek bir “ilk adım” kitabına dönüşmektedir. Yazarın anlatımında hem bireysel hayatından hem de akademik kariyerinden hareketle farklı sosyolojik, kültürel, felsefi ve edebi alıntılara yer vermesi kitabı daha çekici ve kolay okunabilir hale getirmektedir. Literatür taraması ve ikincil kaynak kullanımı noktasında değerlendirdiğimizde, yazarın genellikle İngilizce literatürde yer alan basılı kaynaklara yöneldiği; ancak kimi zaman ulusal ve yerel basılı kaynaklardan da yararlandığı görülmektedir. Bu kaynakların bütünü ele alındığında metin içinde orantısız bir dağılım sağlandığı ve hiçbir kaynağın tekrarlanarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yazar yukarıdaki anlatım tarzına paralel olarak okurları farklı felsefi, edebi ve dilbilimsel kaynaklara da yönlendirmektedir.

Sonuç olarak; lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde, lisansüstü eğitimini Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında tamamlayan yazar, farklı disiplinlerden edindiği bilgileri harmanlayarak kaleme aldığı çalışmasında, giriş cümlesinde de ifade edildiği üzere, kendi içinde haklı bir başkaldırı ortaya koymaktadır. Bu cesareti için yazarı tebrik ederken, sosyal çalışma alanında yer alan tüm paydaşlara (öğrenci, akademisyen, meslek elemanı, yönetici, vb.) bu kitabı okumaları önerilmektedir.